

«ПРОСТО ДІТИ» ПАТТІ СМІТ: КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ПРОСТІР РОМАНУ

Томбулатова Іраїда Ігорівна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури та компаративістики

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

ORCID ID: 0000-0002-2396-2902

Статтю присвячено аналізу художнього простору в сучасній літературі, а саме – у мемуарній романістиці. З теоретичного погляду увагу зосереджено на розмаїтті вивчення простору в мистецтвознавстві та літературознавстві: від класиків наукової думки до сучасних дослідників культури та літератури. Увагу сфокусовано не суто на традиційному вивченні, наприклад, хронотопу (як на дослідженні часу, простору, їх поєднання та впливу на тканину художнього тексту, персонажів, сюжет тощо), а на розгляді ролі та функцій культурно-мистецького простору в літературному тексті. Визначено, що культурно-мистецький простір «працює» на різних рівнях репрезентації, вказує на риси ідентичності персонажів, може формувати бекграунд особистості та середовища. Цікавою є ситуація, коли культурно-мистецький простір не так доповнює світ персонажів, як, наприклад, контрастує з їхніми цінностями й уявленнями про життя. Такий простір навіть може вказувати на конфліктні перетини і бути базисом системи конфліктів, що, у свою чергу, може стати рушієм сюжету, наприклад, у романі. За зразок для аналізу було обрано роман Патті Сміт «Просто діти». Культурно-мистецький простір роману-спогадів «Просто діти» від «хрещеної матері панку» є досить строкатим, наповнений богемною атмосферою на всіх рівнях тексту, починаючи з елементів паратексту, включаючи інтертекстуальний вимір. У цьому «романі життя» перетинаються безліч просторів, як суто хронотопів, так і культурно-мистецьких, що спричиняє визначений набір художніх образів, що конструює текст і розвиває сюжет, зміни в розвитку характерів героїв і, безумовно, цікавим фактом є те, що цей текст поєднує в собі фікційне та документальне начала, що свідчить про те, що художній простір є частково «свідком» подій, а не тільки географічним чи символічним художнім простором, що робить процес кодування-декодування багатоплановим, дає змогу «зануритись» у репрезентовану в тексті епоху глибше.

Ключові слова: простір літератури, сучасна література, художній часопростір, мистецтво, репрезентація.

Tombulatova Iraida. “Just Kids” by Patti Smith: culturally artistic space of the novel

The article is devoted to the analysis of artistic space in modern literature, namely in memoir novels. From a theoretical point of view, attention is focused on the diversity of the study of space in art history and literary studies: from the classics of scientific thought to modern researchers of culture and literature. Attention is focused not solely on the traditional study, for example, of chronotope (as a study of time, space, their combination and influence on the fabric of the literary text, characters, plot, etc.), but on considering the role and functions of cultural and artistic space in a literary text. It is determined that cultural and artistic space “works” at different levels of representation, indicates the features of the identity of characters, can form the background of the personality and environment. An interesting situation is when cultural and artistic space does not so much complement the world of characters, but, for example, contrasts with their values and ideas about life. Such a space can even indicate conflict intersections and be the basis of the system of conflicts, which, in turn, can become the engine of the plot, for example, in a novel. Patti Smith’s novel “Just Kids” was chosen as a sample for analysis. The cultural and artistic space of the memoir novel “Just Kids” from the “godmother of punk” is quite colorful and filled with a bohemian atmosphere at all levels of the text, starting with paratext elements, including the intertextual dimension. In this “novel of life”, many spaces intersect, both purely chronotopes and cultural and artistic ones, which causes a certain set of artistic images, which constructs the text and develops the plot and changes in the development of the characters of the heroes. And, of course, an interesting fact is that this text combines fictional and documentary origins, which indicates that the artistic space is partly a “witness” of events, and not only a geographical or symbolic artistic space, which makes the coding-decoding process multilayered and allows one to “immerse” deeper in the era represented in the text.

Key words: space of literature, contemporary literature, artistic setting, art, representation.

Вступ. У будь-який період літературного процесу простір у літературному тексті (особливо романному) відігравав важливу роль і виконував важливі функції, впливав і на зміст і на форму літературного тексту. Серед науковців, що вивчали проблеми простору в художньому тексті, можемо назвати Т. Фостера, М. Бахтіна, М. Бланшо, але в актуальному дослідженні маємо на меті більше зосередитися на працях сучасників, що цікавляться аналізом простору в літературних текстах. У літературознавчому словнику є низка термінів, пов'язаних із дослідженням простору в літературі в різних смислах: «хронотоп», «топос», «простір у літературі» тощо. Простір у сучасній літературі може бути: географічним, інтелектуальним, культурним, інтертекстуальним тощо; в актуальному дослідженні зосередимось на важливості культурно-мистецького простору в літературному тексті на прикладі роману Патті Сміт «Просто діти».

Мета статті. Мета статті – окреслити поле функцій культурно-мистецького простору в літературному тексті, означити його роль у тексті, вплив на зміст і форму літературного тексту.

Результати. На початку розмови про простір у літературному тексті маємо зазначити, що спектр його функцій може бути дуже широким. Як часопростір (хронотоп) він може відігравати роль соціально-історичного тла подій, бути символічним для подій і ситуацій у літературному тексті. Окрім того, простір може бути репрезентацією стану героїв, уособленням конфліктів і мати місце в системі персонажів, вести та розвивати сюжет. П. Білоус зазначає: «Художня творчість завжди має простір реалізації, окреслений об'єктами зображення та способом буття літератури в суспільстві. Як стверджував Арістотель, головними об'єктами творчості («наслідування») є дії, пристрасті, характери. Ця настанова домінувала в теорії літератури довго. Навіть у добу класицизму від митця вимагали, за Н. Буало, зображати лише досконале, достойне похвали в житті, орієнтуватись на «високе» начало – людський розум, а не «низьке» – людські пристрасті. Українські поетики XVII–XVIII ст. трактували літературу (поезію) як наслідування природи, поєднане з художньою вигадливістю [1, с. 7].

Сучасні дослідники культури додають до класичної думки, що «простір у художній літературі є самостійною складною системою, яка організовує фактичний матеріал, майстерно підібраний автором. Адже просторова організація художньої площини літератури межі тисячоліть значно ускладнилася. Тому потреба аналізу просторових координат у художньо-документальній прозі зумовлена необхідністю вивчення всього діапазону міркувань автора, його персонажів у зображуваному просторі, що сприятиме глибшому розумінню світогляду письменника й усвідомленню справжньої цінності його творчості» [2, с. 49]. К. Червенко у своєму культурологічному дослідженні вказує й на існування простору перцептивного й екзистенційного: «Перцептивний простір – модель, що поєднує відображення реального простору органами відчуттів, відповідно до інтегрального сприйняття, у якому чуттєва інформація впорядковується на основі досвіду суспільства й особистості. <...> Екзистенційний простір – стабільний образ оточення, оснований на сприйнятті простору як поля діяльності, який надає характерних якісних характеристик» [3]. Ці види просторів актуальні для різних видів мистецтва: від архітектури до літератури. Безумовно, якщо ми говоримо про художній простір у літературному творі, то ми завжди говоримо про художній образ. Л. Троєльнікова пише: «Формування в людини здібностей до художнього зв'язку з дійсністю є багатоаспектним процесом не лише за вертикаллю (від сприймання – до художнього перетворювання), а й за горизонталлю (від формування художнього ставлення до самого себе). Це диктується специфікою цінностей у різних сферах діяльності, що вносить деякі особливості й в естетичне освоєння цих сфер» [4, с. 57]. Але варто підкреслити, що простір літературного тексту, у якому відбуваються дії літературного тексту та «проживають» події герої, може бути, окрім зазначених, і культурно-мистецьким, становити тло, що репрезентує та впливає на аксіологічний зріз особистостей персонажів, може спричиняти деякі зміни в їхній поведінці, стати рушієм ухвалення окремих рішень. Водночас культурно-мистецький простір тісно пов'язано із хронотопом, оскільки часто залежить від епохи та місця (його зміни), мотиву дороги або подо-

рожей (які часто не бувають суто географічними, але ще й модифікуються на ментальні / аксіологічні та спричиняють зміни в характерах героїв і подіях або навпаки), або може навіть стати його частиною. Навіть більше, культурно-мистецький простір літературного тексту впливає й на читача: «часто простір в літературному тексті загострює відчуття реципієнта від прочитаного, окреслює яскраві образи, що залишаються в пам'яті, адже час і простір художнього твору мають суб'єктивну природу та реалізуються у свідомості автора, персонажів і читача літературного тексту. Іноді серед публіки можна почути про Париж Гюго, Лондон Дікенса або Нью-Йорк Фіцджеральда. Ці простори та письменники / їхні літературні тексти близько засоційовано, що породжує певне бачення локацій мистецтвом або маскульту: літературою, живописом, кінематографом тощо. На базі цих культурно-мистецьких артефактів не тільки створюються екскурсійні маршрути, але й конструюються міські міфи та легенди» [5, с. 238–239]. У наукових діалогах «Мистецтво і культура міста» В. Сікорська влучно зазначає, що «міфологізація простору міста формується з ланцюжка внутрішніх і зовнішніх локацій, які можуть доповнювати одна одну, а можуть перебувати в опозиції одна до одної» [2, с. 55].

На початку розмови про книгу Патті Сміт «Просто діти» звернемось до думки оглядача, що пише в часописі «Критика»: «Роман американської художниці, композиторки, рок-співачки (іноді її зараховують до панківської течії) і, судячи вже із цього твору, видатної письменниці, спершу здається не тим, чим є насправді. Не мемуар – хоча перший із п'яти розділів присвячено саме її дитинству, і розділ цей – один із найяскравіших у романі. Не хроніка 1960–1970-х, хоч іменами славетних натоді її друзів та приятельок сторінки аж рясніють (абетковий довідник не завадив би, але неприємно задакадемізував би текст). Навіть не гімн священному інфантилізму, хоча дитинних ремінісценцій тут теж безліч: «сперечалися, як малі діти», «пустилися в мандри, як діти», «сиділи в нього в ногах, наче зачаровані діти» тощо. Хай там як, але діти так не рефлексують, а, навпаки, завзято мавпують дорослих. Де-факто це оповідь про «роман життя», який Патті Сміт провела з фотомитцем Робертом Меплторпом. Історія

кохання у стилі блюз на тлі андеграундного Нью-Йорка» [6]. Безумовно, саме Нью-Йорк у тексті найяскравіше репрезентує культурно-мистецький простір, цей міський простір – хаб, у якому перетинаються культурні традиції та мистецькі течії, що впливають на життєвий шлях персонажів. «Світло Нью-Йорка, світло абстрактних експресіоністів. Я подумала, що Френку припали б до душі ці барви погаслого дня. Якби він жив, то написав би елегію Джонові Колтрейну – таку саму, як і для Біллі Голідей» [7, с. 43], і в місті, де перетинається стільки шляхів, важливою репрезентантою є хронотоп дому, як місця, де персонажі можуть проводити час разом, відокремлено від зовнішнього світу, та почувати себе в безпеці. Ось як описано орендоване помешкання та район, у якому проживала пара закоханих: «Ми мали там цілий другий поверх, із вікнами на схід і захід, але її вкрай злиднений стан був поза моїм розумінням. Нас зустріли стіни, помазані кров'ю й обписані психотичними мареннями, піч, напхана використаними шприцами, і зарослий цвіллю холодильник. <...> Ми жили у провулку з низькими повитими плющем гаражами, переробленими з колишніх конюшень. Недалеко були кафе, телефонна будка й художня крамниця «Джеймс», де починалася вулиця св. Якова. Сходи на наш поверх були темні, вузькі, з арковою нішею, вирізаною у стіні, але двері вели до невеликої сонячної кухні. З вікон над умивальником видніла велика біла шовковиця. Стеля спальні, яка виходила вікнами у вулицю, була прикрашена мальовничими медальйонами, які могли похвалитися оригінальним тинькуванням з початку століття» [7, с. 55]. Одна ця локація декодує культурний код від покоління до покоління і викликає змішані відчуття в героїні, бо не в усьому збігається з її аксіологічною системою, деяким чином характеризує і її, і ком'юніті навколо, і життя цілого міста. Читачі тут можуть «прочитати» те, що культурно-мистецький світ одного міста складається із множинності культурно-мистецьких світів, що взаємодіють один з одним. Навіть більше, ми можемо помітити ієрархію, яка мотивує на вчинки героїв, що впливає на рух сюжетних ліній: «Найбільшим Робертовим бажанням було ввірватися у світ, який оточував Енді Воргола, хоча він і не мав бажання долучитися до його школи чи зніматися

в його фільмах. <...> Ця місія привела нас до Бермудського трикутника нашого міста: «Брауніз», «Макс Канзас Сіті» і «Фабрики», і всі вони були за кілька хвилин ходи одне від одного, «Фабрика» переїхала зі свого первісного місця на Сорок Сьомій вулиці на Юніон-сквер, 33. «Брауніз» був рестораном здорового харчування за рогом, де люди Воргола обідали, а в «Максі» вони проводили ночі» [7, с. 139]. Цей простір трансформовано й у символічну площину, оскільки локація – Бермудський трикутник – має сталі риси, як локація з нетиповим плином часу або місцем, сповненим містичного, що пов'язують зі зникненням кораблів із людьми. Цікавим є той факт, що цей простір асоціюється саме із життям одного з найяскравіших і найвпливовіших кластерів божественного Нью-Йорка.

Якщо звернути увагу на інші топоси, то побачимо, що й вони міцно пов'язані з культурно-мистецьким простором і характеризують деякі риси ідентичності героїв, наприклад: «Мексика мала дві речі, які я любила: каву і Дієго Ріверу» [7, с. 223], «Його перебування в Парижі було насичене. Робертова подруга Лулу була пасербицею Джона, і вони пили шампанське з Івом Сен-Лораном та його партнером П'єром Берже, як Роберт писав із «Кафе де Флор»» [7, с. 228], як можемо спостерігати, кожне

місто в цій книзі має свої риси, які показано авторкою не просто через описи, але й через важливих особистостей, крізь призму поведінки або творчі досягнення яких читач ще глибше розуміє місто і має змогу «відчути» епоху, специфіку покоління. Культурно-мистецький простір за посередництвом імагем (посилань на відомих представників конкретних націй / народів) та інтертекстуальних референсів на авторів і тексти розширює знання реципієнта про події та людей у тексті, занурює реципієнта в контекст доби.

Висновки. Аналіз культурно-мистецького простору тексту роману «Просто діти» доводить, що вивчення простору може бути різноманітним, кожна із граней розгляду може поглибити культурологічне або літературознавче дослідження. Такий аналіз вважаємо перспективним, оскільки культурно-мистецький простір існує в літературному тексті на межі між хронотопом, ідентичністю персонажів, символічним полем і рухом сюжетних ліній. Вивчення культурно-мистецького простору – шлях до більш глибокого розуміння епохи та персонажів за посередництвом аналізу нагромадження художніх деталей, часто пов'язаних з інтертекстом, і аналіз цього елементу тексту, безумовно, приводить до кращого розуміння літературного твору.

Література:

1. Білоус П. Поняття «простір літератури» у сучасному літературознавстві. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2015. С. 7–10. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Litpro_2015_5_4_Litpro_2015_5_4.pdf.
2. Мистецтво і культура міста: наукові діалоги : колективна монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2024. 164 с.
3. Червенко К. Еволюція поняття художнього простору в історико-культурному ракурсі. *Культура України*. 2012. Вип. 38. URL: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura38/09.pdf.
4. Троєльнікова Л. Соціально-культурні основи художнього простору в культурологічній парадигмі дослідження. *Теорія та історія культури*. С. 50–57. URL: https://www.culturology.academy/wp-content/uploads/KD3_Troielnikova.pdf.
5. Томбулатова І., Акімов В. «Танжер» Й. Козленка: код сенсорики простору. *Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences* : VII International Scientific and Practical Conference, Cambridge, October 18, 2024. Cambridge ; Vinnitsia : P.C. Publishig House & UKRLOGOS LLC, 2024. Р. 238–244. DOI: 10.36074/logos-18.10.2024.
6. Сидор-Гібелінда О. Просто діти. *Критика* : часопис. 2019. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/prosto-dity>.
7. Сміт П. Просто діти. Харків : Vivat, 2019. 320 с.

References:

1. Bilous, P. (2015). Ponyattya "prostir literary" v suchasnomu literaturoznnavstvi [The definition of the "space of literature" in contemporary literary studies]. *Literaturniy proces: metodologiya, imena, tenden-*

- cii. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Litpro_2015_5_4_Litpro_2015_5_4.pdf.
2. Mystectvo i cultura mista: naukovy dialogy (2024). [The art and culture of city: scientific dialogues]: collect. monogr. Kherson: Vydavnychiy dim "Gelvetyka". 164 s.
3. Chervenko, K. (2012). Evolucia ponyattya hydozhnogo prostoru v istoryko-culturnomy rakursi [The evolution of the concept of artistic space in historical-cultural perspective]. *Cultura Ukrayiny*. Vyp. 38. Retrieved from https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura38/09.pdf.
4. Troelnikova, L. (2012). Socialno-culturni osnovy hudozhnogo prostoru v kulturologichniy paradygmi doslidzennya [Social-cultural basics of artistic space in culture studies' paradigm of research]. *Teoriya ta istoriya kultury*. S. 50–57. Retrieved from https://www.culturology.academy/wp-content/uploads/KD3_Troelnikova.pdf.
5. Tombulatova, I., & Akimov, V. (2024). "Tanjier" Y. Kozlenka: cod sensoryky prostoru ["Tangier" by Y. Kozlenko: the code of sensorics of the space]. *Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences*. VII International Scientific and Practical Conference, Cambridge, October 18, 2024. Cambridge ; Vinnytsia: P.C. Publishig House & UKRLOGOS LLC, pp. 238–244. DOI: 10.36074/logos-18.10.2024.
6. Sydor-Gibelynda, O. (2019). Prosto dity [Just kids]. Chasopys "Krytyka". Retrieved from <https://krytyka.com.ua/reviews/prosto-dity>.
7. Smith, P. (2019). Prosto dity [Just kids]. Kharkiv: Vivat. 320 s.